

ISTORIOGRAFIJA Historiography

Dr Dubravka STOJANOVIĆ
Filozofski fakultet, Beograd

LISJEN FEVR, „STOPITI SVOJ ŽIVOT SA ISTORIJOM”

Jedan od problema srpske istoriografije leži u tome što ona ne obraća dovoljno pažnje na teoriju, što ona nije dovoljno zasnovana na inovativnim metodološkim rešenjima. To je jedan od osnovnih razloga što je ona povučena u sebe, što slabo komunicira sa svetskom istoriografijom, što strane istoriografije nedovoljno koriste njene rezultate. Zbog toga je redakcija *Tokova istorije* odlučila da uvede stalnu rubriku u kojoj će preuzimati tekstove koji pripadaju metodologiji istorijske nauke, želeći, na taj način, da popuni prazninu koja postoji u našem razmišljanju o prošlosti.

Kao prvi tekst u novoj rubrici objavljujemo tekst Lisjena Fevra „Stopiti svoj život sa istorijom”. Radi se o tekstu predavanja koje je Fevr održao studentima čuvane Ecole Normale Supérieure 1941. godine i u kome je izneo neke od osnovnih postulata „nove istorije”. Zanimljivo je da Lisjen Fevr (1878–1956) nije napisao nijednu teorijsko-metodološki knjigu o istoriji. Iako je „otac” moderne istorijske nauke, tvorac društvene istorije, on je smatrao da nije potrebno baviti se posebno teorijom, već je polazio od toga da nove ideje treba praktično primenjivati na istraživanja, sprovoditi ih u izboru istorijskih izvora, dokazati novim čitanju ostataka prošlosti, drukčijim struktuisanjem teksta, prihvatanjem metodologija susednih društvenih nauka. Zbog toga su nam ostala samo njegova predavanja, prikazi ili retki programski tekstovi u kojima je obrazlagao svoje shvatanje istorije. Ti tekstovi objavljeni su u dve knjige *Combats pour l'histoire* (Pariz 1953) i, posmrtno, *Pour une histoire a part entiere* (1962). Srpska književna zadruga objavila je 2004, u izvanrednom prevodu Marije Džunić-Drinjaković izbor tekstova iz te dve knjige koji je napravila Dubravka Stojanović. Ovom prilikom se zahvaljujemo Srpskoj književnoj zadruzi na ustupanju ovog teksta.

* * *

„Volim istoriju. Da je ne volim, ne bih bio istoričar. Raspolutiti svoj život; jedan deo posvetiti poslu koji se otaljava bez ljubavi: drugi deo nameniti zadovoljenju svojih dubokih potreba: to je užasno kad je poziv koji je čovek izabrao intelektualni. Volim istoriju – i srećan sam što vam danas pričam o onome što volim.¹

Srećan sam zbog toga, to je sasvim prirodno. Ne volim mnogo da mešam različite stvari i da predavanje zamenim ispovedanjem. No ipak mogu da vam kažem sledeće. Kad sam 1899. godine ušao u ovu kuću, poput vam, posle godinu dana provedenih u vojsci (bila je to prva od sedam godina, koliko su muškarci moje generacije u proseku dali vojničkom životu) – upisao sam se na Odsek za književnost. Bila je to izdaja: od najranijeg detinjstva u meni je bila duboko usađena vokacija istoričara. Ali ona nije mogla da izdrži dve godine viskoke retorike u gimnaziji Louis-le-Grand, dve godine pomnog pretresanja *Priručnika spoljne politike (Manuel de politique étrangère)* Emila Buržoa (Emile Bourgeois) (koga ću ponovo sresti kao vanrednog profesora u Ecole). Anatol Frans (Anatole France) na jednom mestu priča da je kao dete sanjao da napiše istoriju Francuske „sa svim detaljima”. Činilo se da nam naši nastavnici u gimnazijama nude detinjasti ideal malog Anatola. Reklo bi se da baviti se istorijom po njima znači saznati, ako ne sve detalje, ono barem što je moguće više detalja o misiji gospodina Šarnasea (Charnacè) na dvorovima Severa. A ko bi znao nešto više tih detalja od onog do sebe, bio je, razume se, volji: valjao je za istoriju!

Pribojavam se da se stvari od mog vremena nisu mnogo izmenile. Sa onim smislom za humor, karakterističnim za nekoga ko je studirao na Ecole Normale, i koji je sačuvao sve do kraja života – jedan nedavno preminuli kolega Collège de France, veliki matematičar Lebeg (Lebesgue), poverio nam je jednoga dana kako je došao do saznanja da postoje dve vrste matematike: jedna, stražna, matematika Generalnih Inspektora, koju on, priznaje to, ne razume dobro, i druga, pristupačna, koju svakodnevno unapređuje i u kojoj ga nijedna teškoća ne plaši. Da ne postoje isto tako i dve istorije; ne upoznaju li se pri tom svi samo sa prvom? Smelo pitanje. U svakom slučaju, ne želim da vam govorim o toj istoriji. Nego o onoj drugoj. Jednostavno, o istoriji. Onoj koju pokušavam da unapredim. Onoj koju volim.

I

Jednostavno, o istoriji? reći ćete mi. Ne baš tako, pošto najavljujete časkanja o „ekonomskoj i socijalnoj istoriji”. Ali, upravo je prvo što želim da

¹ Ove reči bile su upućene učenicima Ecole Normale Supérieure na početku školske 1941. godine. Zamoljen da im održim tri predavanja koja se odnose na ekonomsku i socijalnu istoriju, smatrao sam da mogu da im uputim savete koje ćete pročitati.

vam kažem da, pravo govoreći, i nema ekonomske i socijalne istorije. Ne samo zato što spoj između prideva Ekonomska i Socijalna nije neka povlastica – ekskluzivno pravo, što bi rekao direktor nekog bioskopa – u tom smislu što ništa nije umesnije reći Ekonomska i Socijalna, nego Politička i Socijalna, ili Književna i Socijalna, ili Verska i Socijalna, ili čak Filozofska i Socijalna. Nisu nam neki racionalni razlozi stvorili naviku da ova dva prideva sasvim spontano, i ne razmišljajući više o tome, povezujemo jedan s drugim. U pitanju su istorijski razlozi, koje je veoma lako odrediti – a ovaj sklop koji nas zaokuplja, u krajnjoj liniji, ne predstavlja ništa drugo do nekakav ostatak, ili nekakvo nasleđe: nasleđe dugih diskusija, koje su od pre jednog veka povedene oko takozvanog problema Istorijskog matrijalizma. – Nemojte, dakle, misliti da ja, kad se služim ovom uobičajenom formulom, kad govorim o ekonomskoj i socijalnoj istoriji, i najmanje sumnjam u njenu stvarnu vrednost. Kada smo Mark Blok (Marc Bloch) i ja dali da se ove dve tradicionalne reči odštampaju na koricama naših *Anala*, mi smo dobro znali da posebno odrednica „socijalna” predstavlja jedna od onih prideva pomoću kojih se u toku vremena izražavalo toliko različitih stvari, da on, naposletku, gotovo više ništa ne znači. Ali, baš smo zbog toga i prihvatili ovaj pridev. I to tako uspešno da on danas, sticajem okolnosti, sâm figurira na koricama ovih istih *Anala*, na kojima umesto *Ekonomske* i *Socijalne*, usled jedne nove nevolje, jednostavno stoji *Socijalne*. Nevolje koju smo s osmehom prihvatili. Jer, bili smo saglasni u mišljenju da jedna ovako neodređena reč, kao što je „socijalna”, baš kao da je stvorena, kao da je na svet doneta nekakvim nominativnim dekretom samog istorijskog Proviđenja kako bi poslužila kao oznaka časopisu koji neće da se oziđuje bedemima, već hoće da široko, slobodno, štaviše, nenametljivo, na sve susedne vrtove razastire određeni duh, svoh duh: hoću da kažem – duh slobodne kritike i inicijative u svakom smislu.

**

Dakle, vraćam se na to: ne postoje ekonomska i socijalna istorija. Postoji jednostavno istorija u svom Jedinstvu. Istorija koja je po definiciji, u celini društvena. Istorija koju smatram naučno vođenim proučavanjem različitih aktivnosti i različitih tvorevina ljudi prošlih vremena, sagledanih u njihovoj eposi, u okviru izuzetno raznolikih, no ipak međusobno uporedivih društava (to je postulat sociologije), kojima su oni prekrili površinu zemaljske kugle i ispunili doba što su se smenjivala. Poduža definicija: ali sumnjičav sam prema odveć kratkim definicijama, ili zadivljujuće kratkim. A ova, čini mi se, samim svojim odredbama otklanja mnoge lažne probleme.

Tako kao prvo, određujem istoriju kao naučno vođeno proučavanje, a ne kao nauku – iz istog razloga iz kojeg, praveći plan za *Francusku enciklopediju* (*Encyclopédie française*) nisam hteo da joj kao osnovu postavim opštu klasifikaciju Naukâ, kao što je to već bio ustaljeni ritual; naročito iz tog razloga što

govoriti o Naukama pre svega znači stvarati mentalnu predstavu o nekom zbiru rezultata, nekoj, ako hoćete, riznici sa više ili manje novca, pri čemu su neki novčići veoma vredni, a drugi ne; to znači ne staviti naglasak na ono što predstavlja pokretačku oprugu naučnika, a to je Nemir, ne neprestano i besomučno, već promišljeno i metodično preispitivanje tradicionalnih istina – potreba da se postignuti rezultati preispitaju, dorade, ponovo promisle kad je potrebno, čim se ukaže kao potrebno, kako bi se prilagodili koncepcijama, i, preko njih, novim životnim uslovima koje vreme i ljudi, koje ljudi u datom vremenskom okviru neprestano sebi grade.

A kao drugo, kažem – ljudi. Ljudi, jedini predmet istorije – istorije koja se uvršćuje u grupu najraznorodnijih humanističkih disciplina, uz antropologiju, psihologiju, lingvistiku itd; istorije koju ne zanima nekakv apstraktni, večiti čovek, u osnovi nepromenljiv i vazda istovetan sa samim sobom – već je zanimaju ljudi, koji se uvek sagledavaju u okviru društava čiji su pripadnici – ljudi-pripadnici tih društava u jednom sasvim određenom razdoblju njihovog razvoja – ljudi što imaju mnogostruke funkcije, koji se bave različitim delatnostima, koji su raznolikih preokupacija i sposobnosti, i koji se mešaju, sudaraju, osujećuju jedni druge i, na kraju, zaključuju među sobom kompromisni mir, jedan modus vivendi koji se naziva Život.

Ovako definisanog čoveka možemo, ako nam je tako zgodnije, da uhvatimo za koji god hoćete deo tela, bolje za nogu ili za ruku nego za glavu; čim povučemo, izvlačimo ga celog. Taj čovek ne dopušta da ga sečemo na komade, jer ga u tom slučaju ubijamo, a iskomadani leševi istoričaru nisu potrebni; istoričar proučava prošli život, i Piren ga je – Piren, veliki istoričar naše epohe – na jednom mestu ovako definisao: „čovek koji voli život i koji ume da ga posmatra”. Taj čovek, rečju, predstavlja opšte mesto svih delatnosti koje obavlja – a mi se onda možemo više pozabaviti jednom od njih, na primer, onom koju on obavlja, ili njegovim ekonomskim delatnostima. Pod jednim uslovom, a to je da nikada ne zaboravimo da ga one u sebe vazda upliću celog – i to u okviru društava koje je izgradio. Ali upravo je u tome pravo značenje prideva socijalni, koji se ritualno lepi uz pridev ekonomski; on nas podseća da predmet našeg proučavanja nije jedan delić realnog, jedan od izdvojenih aspekata ljudske aktivnosti – već sam čovek, shvaćen unutar grupa kojima pripada.

**

Izvinjavam se što su ove napomene ponešto apstraktne. I, iskazujući ih, ne gubim iz vida ni šta je moja prava namera, ni koji je duboki razlog što se u ovom trenutku nalazim ovde. Juče sam radi vas ponovo iščitavao neke zanimljive i lepe tekstove. Ozer (Hauser) je 1914. objavio Mišleove beleške, u kojima, kao i uvek, sevaju mnoge iskre pronicljivih i oštromnih opaski. Među ovim

beleškama je i predavanje koje je on baš ovde, 10. jula 1834, održao studentima treće godine, koji će uskoro napustiti Ecole i krenuti u provinciju. Ove mlade ljude, koje je čekao težak profesorski poziv u nekoj kraljevskoj gimnaziji, u nekom gradu bez sređenih arhiva, bez biblioteka sa katalozima, bez mogućnosti da lako putuju, da se rasonode, Mišle je hrabrio. On je pokazivao kako istoričar koji to hoće svuda može korisno da radi. Problem danas više nije isti. Ali ono što je Mišle pokušavao da postigne svojim autoritetom, žarom svojih reči i zračnom snagom svoga genija – to je, međutim – uz svu različnost predmeta poređenja – upravo ono što bih ja đeleo da pokušam sa vama. Ako bih u nekome ko je počeo da se koleba mogao da povratim ili da učvrstim sklonost prema istoričarskom pozivu; ako bih mogao da otupim oštricu predrasuda koje su se prema istoriji iznedrile iz nesrećnog dodira sa onim što nam je suviše često nuđeno pod tim imenom – sa onim što su nam davali i što će od vas još tražiti na ispitima do doktorata, jedinog koji izmiče, ili koji bar može da izmakne ovoj opasnosti; ako bih mogao da vam podarim osećanje da svoj život možete da provedete baveći se istorijom, vratio bih jedan mali deo duga koji imam prema našoj kući.

No sad, kako da vam podarim to osećanje – osećanje da svoj život možete da provedete baveći se istorijom – ako ne tako što ću pred vama, sa vama, razmotriti neke od živih problema koje istorija, danas, postavlja onima koji u istraživanjima streme ka najvišem vrhu – onima koji su na pramcu broda, i čije su oči neprestano ispitivački uprte u horizont?

Naime, postaviti neki problem, to je upravo početak i kraj svake istorije. Ako nema problema, nema ni istorije. Onda su to samo pripovedanja, kompilacije. A setite se: ako nisam govorio o „nauci” o istoriji, govorio sam o „naučno vođenom” istraživanju. Nisu se ove dve reči tu našle da bi zasenile. Izraz „naučno vođeno” podrazumeva dve operacije, baš one koje se nalaze u osnovi svakog modernog naučnog rada: postaviti probleme i formulisati hipoteze. Dve operacije na koje su ljudima u moje doba ukazivali kao na najopasnije. Jer, postaviti probleme, ili formulisati hipoteze, to je naprosto značilo izdati. Ubaciti u utvrđeni grad objektivnosti trojanskog konja subjektivnosti...

U to vreme istoričari su živeli u detinjastom i pobožnom poštovanju „činjenice”. Oni su imali naivno i dirljivo uverenje da je naučnik čovek koji, priljubivši oko uz svoj mikroskop, odmah uočava pregršt činjenica. Činjenica koje mu je dalo, koje je za njega proizvelo jedno predusretljivo Providenje, činjenica koje je on sad samo imao da zabeleži. Dovoljno bi bilo da je ma koji od ovih metodologa, makar za trenutak, priljubio oko na okular nekog mikroskopa i pogledao neki histološki preparat, pa bi odmah uočio da histologu nije dato da posmatra, već da tumači ono što treba prvo nazvati apstrakcijom. Za samo pet minuta on bi, videvši kako naučnik ulazi u posed onoga što je prethodno dugo i mukotrpno pripremao – na osnovu neke unapred koncipirane ideje –

sagledao koliki je lični udeo čoveka, istraživača, čije je delanje samo time i omogućeno što je on u sebi postavio određeni problem i formulisao određenu hipotezu.

**

Isti je slučaj sa istoričarem. Istoričarem kome nikakvo Providenje ne isporučuje sirove činjenice. Činjenice kojima bi nekim čudom bilo podareno nekakvo stvarno bitisanje, savršeno određeno, jednostavno, nesvodljivo ni na šta drugo. Istorijske činjenice, čak i najbeznačajnije, u život priziva istoričar. Znamo da činjenice, te činjenice kojima smo tako često primorani da se pobožno klanjamo, predstavljuju naprosto apstrakcije – i da čovek, da bi ih odredio, treba da posegne za najrazličitijim, a katkad i najprotivrečnijim svedočanstvima – među kojima on neizbežno pravi odabir. Tako da ova zbirka činjenica, koje nam tako često bivaju predstavljene kao sirova građa što automatski tvori istoriju zapisanu u samom trenutku odvijanja događaja i sama, znamo, ima određenu istoriju, a to je istorija evolucije znanja i svesti istoričara. A onda mi, da bismo prihvatili ono što nam činjenice kazuju, imamo prava da zahtevamo da nas najpre uključe u kritički rad kojim je pripremljeno ulančavanje tih činjenica u duhu onoga koji se na njih poziva...

Isto tako, ako istoričar sebi ne postavlja probleme, ili, pak, ako, nakon što ih je postavio, ne formuliše hipoteze za njihovo rešavanje – što se tiče struke, tehnike, naučnog napora, s pravom mogu da kažem da on malko zaostaje i za poslednjim našim seljakom: jer seljaci znaju da stoku ne valja tek tako pustiti na prvu livadu, pa da ona tamo nasumice pase: oni je ograđuju u torove, privezuju za kočice, negde je puštaju da pase, a negde ne. I znaju dobro zašto.

Šta ćete! kad u nekoj od onih knjižurina na čije pisanje izgleda već godina odlaze sve snage naših najboljih profesora istorije – kad u nekom od onih poštovanja dostojnih, savesno pripremanih, brižljivo sastavljenih udžbenika što vrve od činjenica, brojki i datuma, s mnoštvom pobrojanih slika, romana ili mašina – kad, u jednoj od tih knjiga na kojima je više laskavih overa Instituta, Sorbone, regionalnih univerziteta nego što je šarenih reklamnih natpisa na nekom od naših dobrih turističkih hotela, na sreću, otkrijemo neku ideju, i kad je ta ideja sledeća: „Period koji ćemo proučavati (a to je jedan od najburnijih u našoj istoriji) nastavlja period koji prethodi i najavljuje period koji sledi; on je značajan po onome što ukida, ali i po onome što uspostavlja”, itd. – hoćemo li onda i dalje da se pitamo zašto istoriju izlažu poruzi, okreću glavu od nje, žigošu je i ismevaju mnogi sjajni duhovi, razočarani što vide da su toliki napori, toliki uloženi novac, poliko potrošene fine štampane hartije urodili samo širenjem jedne ovakve filozofije – ovekovečivanjem ove beživotne istorije u kojoj se nesuvislo slažu reči i u kojoj niko, nikada, ne oseća (pozajmljujem, i stalo mi je

da ovde pozajmim reči Pola Valerija) „onu napetost pred neizvesnim od koje je sazdano veliko uzbuđenje slavoljubaca u trenutku kad sagledavaju da će im sledeći trenutak doneti ili krunu ili vešala; uzbuđenje umetnika koji će strgnuti pokrov sa svog mermernog zdanja ili narediti da mu se skinu lukovi i poptore?“ Pa čudite li se onda onim žestokim nasrtajima na istoriju, onoj phladnelosti mladih prema njoj, njenom uzmicanju što je usledilo, kao i onoj pravoj krizi istorije, čijeg su laganog, postepenog i neumitnog razvoja bili svedoci ljudi iz moje generacije? Imajte na umu da je, u trenutku kada sam započinjao studije na Ecole Normale, bitka bila dobijena. Dobijena i previše za istoriju. Previše zato što ona čak više nije izgledala kao posebna i ograničena disciplina. Previše zato što je dobijala izgled jedne univerzalne metode, koja se bez razlike primenjuje na analizu svih oblika ljudske aktivnosti. Previše zato što i danas ima onih što, kaskajući za vremenom, istoriju definišu ne pomoću njenog sadržaja, već pomoću ove metode – koja čak ne predstavlja ni istorijsku metodu, već jednostavno kritički metodu.

Istorija je osvajala, jednu po jednu, sve humanističke discipline. Književna kritika se sa Gistavom Lansonom (Gustave Lanson) pretvarala u književnu istoriju – a estetička kritika u istoriju umetnosti sa Andre Mišelom (André Michel), naslednikom plahovitog Kuražoa (Courajod), tog JUpitera gromovnika iz škole Luvra. A stara raspra se pretvarala u istoriju religija. Zadovoljna svojim napretkom, ponosna na svoje pobede, uobražena zbog svojih materijalnih uspeha, istorija se uspavljivala u svojim izvesnostima. Ona se zaustavljala u svom hodu. Ona je pričala i pričala, ponavljala, preuzimala; ona više nije nanovo stvarala. A svaka minula godina njenom je glasu dodavala potmuli prizvuk jednog glasa s one strane groba.

Ali, nastajale su nove discipline. Psihologija je u isti mah obnavljala i svoje metode i svoj predmet, čemu su podsticaj dali Ribo (Ribot), Žane (Janet), Dima (Dumas); na poziv Dirkema (Durkheim), Simjan (Simiand) i Mosa (Mauss), sociologija se formirala i kao nauka i kao škola; ljudska geografija, koju je u Ecole Normale uveo Vidal (Vidal), koju je na Sorboni razvijao Demanžon (Demangeon), u Collège de France Žan Brin (Jean Brunhes), zadovoljava jednu potrebu za realnošću koja u istorijskim proučavanjima, sve više okrenutim ka najproizvoljnijoj diplomatskoj istoriji – najvećma odvojenoj od svake realnosti – i ka političkoj istoriji – savršeno ravnodušnoj prema svemu onome što nije ona sama u najužem smislu te reči – nije mogla da nađe ništa što bi moglo da je zadovolji. Mladi ljudi su pokazivali sve veću naklonost prema ovim mladim disciplinama. Usledio je rat, izbila je kriza; jedni su odustali od svega, drugi su postali gorko zajedljivi. No istorija je zauzela preveliko mesto u našem duhovnom životu da bismo mogli da ne marimo za njene nedaće. I da bismo mogli samo da slegnemo ramenima kad govorimo o napadima koji po formi mogu da budu nepravedni, ili nespretni – i često jesu takvi – ali koji, svi

bez razlike, izražavaju ono čemu treba naći leka, i to brzo; razočaranost, potpuni nestanak iluzija – gorko osećanje da baviti se historijom, čitati historiju, sad smo znači gubiti vreme...”